

Syvintä ikävää on hiljaisuuden paino

Yksinäisyys ja häpeä kuvataiteessa

LAB-ammattikorkeakoulu

Kuvataiteilija (AMK), Kuvataide

2021

Emilia Hytönen

Tiivistelmä

Tekijä(t) Hytönen, Emilia	Julkaisun laji Opinnäytetyö, AMK	Valmistumisaika 2021
	Sivumäärä 29	
Työn nimi Syvintä ikävää on hiljaisuuden paino Yksinäisyys ja häpeä kuvataiteessa		
Tutkinto Kuvataiteilija (AMK)		
Toimeksiantajan nimi, titteli ja organisaatio		
Tiivistelmä Opinnäytteen teemana oli yksinäisyys ja siitä aiheutuva häpeä. Kirjallinen osio jakautui neljään osaan, joista ensimmäisessä keskityttiin vastaamaan seuraaviin kysymyksiin: Mitä on krooninen yksinäisyys? Miksi yksinäisyys koetaan häpeällisenä ja miksi se pyritään piilottamaan ulkopuolisilta? Seuraavassa osiossa selvitettiin, miten yksinäisyyttä on käsitelty kuvataiteessa yleisesti ja millä tavoin yksittäiset kuvataiteilijat ovat lähestyneet aihetta omissa teoksissaan. Kolmannessa osiossa avattiin opinnäytetyön taiteellisen osion työskentelyprosessia ja neljännessä lopputuloksen myötä syntyneitä johtopäätöksiä. Opinnäytteen taiteellisessa osassa toteutettiin tekstiiliteoksia, joissa pohdittiin pitkäaikaista yksinäisyyttä ja sen aiheuttamaa häpeää. Pohdinnoissa keskityttiin seuraaviin kysymyksiin: Miltä maailma tuntuu ja näyttää yksinäisen ihmisen silmin? Miten yksinäisyys muuttaa ihmisen käsitystä omasta itsestään ja ympäröivästä maailmasta? Pohdintojen myötä syntyi sarja tekstiilivihkoja ja installaatio vaatteista, joissa molemmissa yhdistettiin syanotypiaa sekä ompelua.		
Asiasanat yksinäisyys, häpeä, tekstiilitaide, syanotypia		

Abstract

Author(s) Hytönen, Emilia	Type of Publication Thesis, UAS	Published 2021
	Number of Pages 29	
Title of Publication Silence Creates the Greatest Longing Portrayal of Loneliness and Shame in Visual Arts		
Name of Degree Bachelor of Culture and Arts, Fine Arts (UAS)		
Name, title and organization of the client		
Abstract The theme of the thesis work was loneliness and the shame it causes. The written section was divided into four parts, the first of which focused on answering the following questions: What is chronic loneliness? Why is loneliness perceived as shameful and why is it sought to be hidden from outsiders? The next section explored how loneliness has been addressed in the visual arts in general and how individual artists have approached the subject in their own creative works. The third section opened the work process of the artistic part of the thesis and the fourth section examines the conclusions drawn from the final results. In the artistic part of the thesis, textile works were created, in which long-term loneliness and the shame caused by it were observed. The observations focused on the following questions: What does the world feel and look like through the eyes of a lonely person? How does loneliness change a person's perception of themselves and the world around them? The observations resulted in a series of textile scrolls and an installation of clothes, both of which combined cyanotype and sewing.		
Keywords loneliness, shame, textile art, cyanotype		

Sisällys

1	Johdanto.....	1
2	Yksinäisyydestä	3
2.1	Krooninen yksinäisyys	3
2.2	Yksinäisyys ja häpeä	4
3	Yksinäisyys kuvataiteessa	5
3.1	Yksinäisyyden kuvaaminen taiteessa.....	5
3.2	Taiteilijat yksinäisyyden äärellä.....	7
4	Oma lähestymistapani	11
4.1	Oman työskentelyni lähtökohdat	11
4.2	Yksinäisyys taskun pohjalla	15
4.3	Yksinäisyys vaatteena	21
5	Yhteenveto	26
	Lähteet	28

1 Johdanto

Nykyään yksinäisyys on uusi syöpä; se on jotain hävettävää ja kiusallista, johon siitä kärsivä on jollain epämääräisellä tavalla itse syyppää. Se on hirveä parantumaton vaiva – niin kauhistuttava, ettei sitä uskalla edes mainita. Muut eivät halua kuulla puhuttavan siitä, koska pelkäävät, että joutuvat kärsimään siitä itsekkin tai yllyttävät kohtalon koettelemaan heitä jollakin sen kaltaisella vitsauksella. (Honeyman 2017, 306.)

Opinnäytetyöni käsittelee yksinäisyyttä ja siitä koituvaa häpeää. Jokainen kokee yksinäisyyttä jossain vaiheessa elämäänsä, mutta yleisyydestään huolimatta asian julki tuominen ja itsensä yksinäiseksi myöntäminen koetaan häpeällisenä, ja yksinäisyyden tuntemukset pyritään mieluummin piilottamaan ympäröivältä maailmalta. Yksinäisyys koetaan heikkoutena, joka on kätkevä hinnalla millä hyvänsä. Yksinäisyyttä voikin kuvailla sosiaalisesti kivuksi, joka voimistuu entisestään tullessaan näkyväksi muille (Svendsen 2015, 121-123).

Erityisen häpeällisenä koetaan niin sanottu kroonistunut eli pitkäaikainen yksinäisyys, joka jatkuu samanlaisena elämäntilanteesta toiseen. Krooninen yksinäisyys on sisäsyntyistä, eikä ulkoisilla muutoksilla näin ollen ole vaikutusta kyseisenlaisen yksinäisyyden voimakkuuteen ja määrään. Kroonisen yksinäisyyden voi ajatella kierteenä, joka kietoo ihmisen sisäänsä vääristäen hänen käsitystään omasta itsestään ja muista ja näin ollen muodostaa itseään vahvistavan kehän (Svendsen 2015, 54-57.)

Kroonistuttuaan yksinäisyys kulkee aina mukana aiheuttaen kipua ja häpeää, ja taiteellisessa produktiossani tavoitteenani onkin tekstiilivihkojen ja installaation keinoin kuvata yksinäisyyden läsnäoloa sellaisen ihmisen elämässä, joka potee pitkäaikaista yksinäisyyttä. Yksinäisyys kulkee mukana taskunpohjassa; se piiloutuu vaatteiden alle ja hengittää ihoa vasten, vieraannuttaa uhrinsa ympäristöstään ja eristää tämän omaan vääristyneeseen maailmaansa.

Kirjallisessa osiossa pohdin pitkäaikaisen yksinäisyyden ja siitä aiheutuvan häpeän vaikutuksia niistä kärsivän ihmisen elämään. Kerron myös, miten yksinäisyyttä on käsitelty aiheena kuvataiteessa ja millä tavoin yksittäiset taiteilijat ovat lähestyneet aihetta omissa teoksissaan. Lopuksi avaan omaa taiteellista prosessiani sekä sen kautta syntyneitä johdopäätöksiä.

Opinnäytteen taiteellisessa osassa toteutan sarjan tekstiilivihkoja sekä vaatteita, joissa molemmissa yhdistän syanotypiaa ja ompelua. Lopuksi tekstiilivihkot ja vaatteet kootaan installaatioksi, jossa yksinäisyys muuttuu piilotellusta näkyväksi.

2 Yksinäisyydestä

2.1 Krooninen yksinäisyys

Krooninen, eli pitkäaikainen yksinäisyys on subjektiivinen kokemus, joka voi pisimmillään kestää läpi koko elämän ja määrittää ihmisen koko identiteettiä, mikäli tunne omasta tarpeettomuudesta ja hylätyksi tulemisesta on päässyt kietoutumaan kokemuksiin omasta itsestä ja olemassaolosta (Tiilikainen 2019, 22-23). Koska yksinäisyyden tunne on sisäsyntyistä ja kenties jopa nivoutunut osaksi minäkuvaa, ei ulkoisilla muutoksilla näin ollen ole vaikutusta koetun yksinäisyyden voimakkuuteen ja määrään (Svendsen 2015, 27, 41, 53).

Tästä huolimatta krooninen yksinäisyys ei kuitenkaan pysy aina täsmälleen samanlaisena: niin kuin kaikki muukin elämässä, myös kokemus omasta yksinäisyydestä muuttuu ajan myötä ja on sisäsyntyisyydestään huolimatta jatkuvassa vuorovaikutuksessa ympäröivän maailman kanssa. Yksinäisyyttä voisikin kuvata aaltoilevana kokemuksena, joka on alituisessa liikkeessä (Tiilikainen 2019, 20.) Toisinaan yksinäisyys on kuohuva koski täynnä viiltävää kipua, joka lävistää koko olemassaolon, kun taas toisinaan se laantuu etäiseksi jomotukseksi arjen kiireiden alle.

Ei ole olemassa mitään tiettyjä yksinäisen ihmisen tunnuspiirteitä, sillä kaikki kokevat jonkinlaista yksinäisyyttä jossain vaiheessa elämäänsä, mutta krooniselle yksinäisyydelle altistavia tekijöitä on siitä huolimatta tunnistettu. Näitä tekijöitä ovat muun muassa heikko sosioekonominen asema, pitkäaikaissairaudet ja vammaisuus, sosiaalinen yliherkkyys, normaalia suurempi kriittisyys itseä ja muita kohtaan sekä heikko itsetunto (Svendsen 2015, 50-57). Yksinäisyydelle voivat siis altistaa sekä ulkoiset että sisäiset tekijät.

Kroonisen yksinäisyyden ytimessä on emotionaalinen yksinäisyys: tunne siitä, että itselle merkityksellinen ihmissuhde puuttuu. Usein siihen liittyy myös sosiaalista yksinäisyyttä, eli toive siitä, että pääsisi osaksi yhteisöä. Kun tämä toive ei täyty eikä itselle merkityksellistä ihmissuhdetta pääse syntymään, saattaa ihmisen kokema yksinäisyys alkaa vaikuttamaan negatiivisella tavalla hänen arkiseen toimintakykyynsä, minäkuvaansa sekä fyysiseen ja henkiseen terveyteensä. (Svendsen 2015, 28-31)

2.2 Yksinäisyys ja häpeä

Yksinäisyys koetaan häpeällisenä ja nolona siksi, että sosiaalisista verkostoista ja ystävyysuhteista ulkopuolelle jääminen koetaan usein osoitukseksi omasta epäonnistumisesta kyseisellä elämäalueella. Sosiaalisten verkostojen ulkopuolelle jäänyt yksilö ei saa muilta vahvistusta omalle arvolleen ihmisenä, jolloin oma elämä alkaa tuntua merkityksettömältä ja häpeälliseltä (Svendsen 2015, 121-123.) Kun häpeän tunteet ovat jatkuneet pitemmän aikaa, ne alkavat yhä enenevässä määrin murentaa ihmisen omanarvontuntoa ja minäkuva. Häpeän tunteita voimistavat ennestään esimerkiksi yksinäisyyden aiheuttamat negatiiviset syyselitysmallit, ajatusvääristymät sekä oman elämönhallinnan tunteen menettäminen (Junttila 2018, 90-91, 127.)

Häpeän tunteita aiheuttavat ja ennestään lisäävät myös ihmisten yleinen suhtautuminen yksinäisyyteen ja yksinäisiin ihmisiin. Yksinäisyyden, kuten lukuisten muidenkin sosiaalisista tai muista epäonnistumisista kertovien leimojen, pelätään tarttuvan. Tästä syystä esimerkiksi työpaikalla tai koulussa omituisena pidetyn henkilön seuraa kartetaan, sillä kyseisen ihmisen seurassa olemisen koetaan kasvattavan myös muiden riskiä päätyä samaan tilanteeseen. Yksinäisyydestä onkin erityisen vaikeaa päästä eroon, sillä usein ulkopuoliset ajattelevat yksinäisen ihmisen nähdessään, että hän varmaan haluaakin olla omissa oloissaan tai hän on jollain tapaa omituinen, erilainen ja vetäytyvä eikä yleensä tee aloitteita ollakseen tekemisissä muiden kanssa. Näiden ajatusten pohjalta on helppoa päätyä johtopäätökseen siitä, että yksinäisessä ihmisessä on jotain sellaista, jonka takia muut eivät viihdy hänen seurassaan, ja näin ollen hänen seuraansa ei itsekään kannata hakeutua. Joissain tapauksissa yksinäisyydestä ei ole mahdollista päästä irti edes ulkopuolisten avulla, sillä tutkimusten mukaan yksinäisen ollessa sosiaalisten verkostojen ulkopuolella saattaa hänen seuraansa liittyminen vierittää auttajankin ulos verkostosta (Junttila 2018, 129, 136, 146.)

Jatkuva häpeä omasta itsestä, omasta yksinäisyydestä ja muiden suhtautumisesta omaan olemassaoloon aiheuttavat ennen pitkää sen, että ihminen alkaa kokea itsensä merkityksettömäksi ja turhaksi ympäröivälle maailmalle (Junttila 2018, 97). Ihmistä ympäröivällä sosiaalisella tilalla on suuri merkitys identiteetille koko elämän ajan, ja jos tämä sosiaalinen tila koetaan puutteelliseksi tai jollain tapaa vialliseksi, voi ihminen kokea suurta vieraantuneisuutta sekä omasta itsestään että arkitodellisuudestaan (Tiilikainen 2019, 18). Häpeän ja epäonnistumisten jatkuva läsnäolo ja piilottelu uuvuttaa ihmisen, joka on jo valmiiksi väsynyt kamppaillessaan yksinäisyyden kanssa. Tämä voimattomuus puolestaan ylläpitää sitä yksinäisyyden muodostamaa kierrettä, johon ihminen on tahtomattaan ajautunut.

3 Yksinäisyys kuvataiteessa

3.1 Yksinäisyyden kuvaaminen taiteessa

Kuvataiteessa yksinäisyyttä kuvataan usein ihmishahmon kautta: yksinäisyyttä poteva hahmo on tilassa yksin, hän on kääntänyt katseensa pois eikä vaikuta olevan minkäänlaisessa vuorovaikutuksessa lähiympäristönsä kanssa. Yksinäinen ihminen on käpertynyt tiukasti omiin sisäisiin maailmoihinsa, sillä ulkoinen ympäristö ei kykene tarjoamaan hänen kaipaamaansa yhteenkuuluvuuden tunnetta.

Ihmisyhmiä kuvattaessa yksinäisyydestä kärsivä kuvataan tavalla tai toisella erillisenä muusta ryhmästä: hän on joko omasta aloitteestaan vetäytynyt loitommaksi muista tai toiset ovat jättäneet hänet ryhmän ulkopuolelle. Ulkopuolisuuden tunnetta voidaan kuvata hahmon sulkeutuneella olemuksella, hahmon pienuudella tai poissaololla. Usein hahmo on peittänyt kasvonsa tai kääntänyt ne kokonaan pois päin, mikä kielii yksinäisyyteen liitettyistä häpeän tunteista. Toisinaan ihmisryhmän kaikki jäsenet kuvataan yksinäisinä: hahmot ovat kokoontuneet samaan tilaan toistensa kanssa, mutta vuorovaikutus heidän välillään puuttuu täysin. Katseet eivät kohtaa, jokainen on uppoutunut omiin ajatuksiinsa ja on kyvyttö ottamaan yhteyttä ympärillään oleviin ihmisiin.

Abstraktissa ja käsitetaiteessa yksinäisyyttä voidaan kuvata värivalinnoilla (jotka hyvin usein koostuvat erilaisista sinisen, valkean ja harmaan sävyistä, vaikkei taiteeseen olekaan vakiintunut mitään tiettyä yksinäisyyden väriskaalaa), teoksessa esiintyvien elementtien sommittelulla ja nimeämällä teos tavalla, joka ohjaa katsojan tulkitsemaan teosta jonkin tietyn linssin läpi. Yksinäisyyttä voidaan kuvata myös erilaisten äänimaailmojen ja sanallisten keinojen kautta, mikäli taideteokseen liitetään kirjoitettua tekstiä, ääntä tai puhetta.

Edellä mainittuja tehokeinoja on löydettävissä Chrys Roborasin maalauksesta *Desolate* (2008), jossa ihmishahmon pieni koko sekä sijainti kuvassa yhdistettynä surumielisen siniseen värimaailmaan luovat teokseen yksinäisyyden tuntua (kuva 1). Maalauksen hahmo on tilassa yksin, hän on kääntynyt pois päin katsojasta ja tyhjä tila hänen ympärillään herättää ajatuksen siitä, ettei ulkoisella todellisuudella juurikaan ole hänelle tarjottavaa: kaikki on pelkkää sinistä sumua. Sininen sumu puolestaan saa pohtimaan sitä, miten yksinäisyys vahvimmillaan kykenee sumentamaan ihmisen käsityksen omasta itsestään ja kaikista muista hänen ympärillään. Maalauksen hahmo on loukussa omassa sinisessä maailmassaan.

Kuva 1. Chrys Roboras: Desolate, 2008, akryylimaalaus (Pixels.com)

Samoja piirteitä on löydettävissä myös Tiina Heiskan maalauksesta Vol. 4 sarjasta Grandmother's House part I (2017). Sarjan teokset kertovat pikkukaupungin entisestä kauneuskuningattaresta, joka ei voi sietää vanhenemistaan, vaan sulkeutuu taloonsa ja yrittää estää ajan kulumisen eristämällä itsensä muusta maailmasta (Valjakka, 2019).

Maalauksessa esiintyvä naishahmo on yksinään hämärässä huoneessa, hän on kääntänyt katseensa seinää päin ja istuu sängyn laidalla aivan huoneen perällä, katsojan ulottumattomissa. Hahmon olemus on torjuva ja sulkeutunut, ja myös itse huone on kolkko ja luotaantyöntävä: seinät ovat paljaat, sänky on riisuttu lakanoista ja ikkunan eteen on vedetty verhot. Maalauksessa esitetty huone naishahmoineen huokuu eristäytyneisyyttä, jota sininen värimaailma entisestään korostaa (kuva 2).

Kuva 2. Tiina Heiska: Vol. 4 sarjasta Grandmother's House part I, 2017 (Tiinaheiska.fi)

3.2 Taiteilijat yksinäisyyden äärellä

Yksi tunnetuimmista yksinäisyyttä käsittelevistä taiteilijoista on yhdysvaltalainen Edward Hopper, jonka öljyvärimaalaukset kuvaavat ihmisten eristäytyneisyyttä 1900-luvun kaupunkiympäristöissä, kuten kahviloissa, ravintoloissa ja hotellihuoneissa. Hopper korosti teoksissaan esiintyvien hahmojen yksinäisyyttä ja eristäytyneisyyttä muun muassa manipuloimalla hahmojen ympärillä esiintyvää valaistusta: valojen ja varjojen avulla hän ikään kuin irrotti hahmot heitä ympäröivästä todellisuudestaan ja loi näiden ympärille hienovaraisten yksinäisyyden auran (Murphy 2007.)

Hyvä esimerkki edellä mainitusta tehokeinosta on *Automat* vuodelta 1927 (kuva 3). Maalauksessa naisen takana olevan ikkunalasin pimeys on tihentynyt hänen ympärilleen, ja naisen ylle lankeava kirkas keinovalo korostaa hänen taustallaan kohoavan ikkunalasin mustuutta. Tämän mustan auran ansiosta naisen eristäytyneisyys korostuu entisestään katsojan silmissä ja saa naisen vaikuttamaan entistä yksinäisemmältä kahvikuppinsa ääressä. Hopperille oli tyypillistä maalata teoksia, joiden kuva-alaa hallitsee joko yksi ainut hahmo tai pieni ryhmä toisistaan piittaamattomia hahmoja keskellä hiljaista, pysähtynyttä hetkeä (Murphy 2007). Kaikki Hopperin maalaamat hahmot tuntuvat olevan syvälle omiin ajatuksiinsa uppoutuneita ja irtaantuneita ympäristöstään.

Kuva 3. Edward Hopper: Automat, 1927, öljyvärimaalaus (Edwardhopper.net)

Toinen esimerkki on taiteilijaryhmä Vignettes + Gramma, jonka jäsenet asettivat esille lukuisia installaatioteoksia ympäri Seattlen kaupunkia vuonna 2018. Taiteilijat olivat luo-
neet erilaisia ääni- ja installaatioteoksia, jotka asetettiin näytteille eri puolille kaupunkia tai joita pystyi kuuntelemaan missä tahansa esimerkiksi älypuhelimien kautta. Kaikki teokset käsittelivät yksinäisyyttä (Vignettes.)

Yksi taiteilijaryhmän jäsenistä, Laura Sullivan Cassidy, toi yksinäisyyden näyttille julkiseen tilaan teoksellaan Broken Languages (2017). Teos oli kadun varrella oleva suuri mainos-
kyltti, jossa kehoitettiin katsojia soittamaan kyltissä olleeseen puhelinnumeroon (kuva 4). Kyseisen puhelinnumeron kautta pääsi kuuntelemaan yhtä kolmesta erilaisesta äänitteestä, jossa kertojääni luki runonkaltaista monologia puhelimeen.

Koska yksinäisyyteen liittyy paljon kipeitä tunteita ja piilottelua, saattoi suurten installaatio-
mainoskylttien ilmaantuminen arkiseen katukuvaan herättää paikallisissa ohikulkijoissa hyvin voimakkaitakin ajatuksia ja tunteita. Voi olla, että jotkut eivät välttämättä olisi halun-
neet tulla muistutetuksi omasta yksinäisyydestään. Toiset taas saattoivat saada installaatioista lohtua ajatellessaan, että yksinäisyys on tunne, jota kaikki ihmiset tuntevat joissain vaiheissa elämäänsä, vaikkei sitä aina uskalleta tai haluta myöntää julkisesti.

Kuva 4. Laura Sullivan Cassidy: Broken Languages, 2018 (Vignettes)

Yksinäisyyttä käsittelevät myös monet belgialaisen Marleen Pauwelsin teoksista. Pauwelsille on tyypillistä kuvata luurankomaisia ihmishahmoja hyvin pelkistetyissä ja autoissa ympäristöissä: hahmojen ympärillä olevan tyhjän tilan on tarkoitus korostaa teoksissa kuvattua eristyneisyyttä ja tuoda näkyväksi hahmojen sisällä vellovaa yksinäisyyttä. Pauwelsin teoksissa kuvatut tilanteet kertovatkin ennen kaikkea vieraantumisen, ulkopuolisuuden tunteista ja kyvyttömyydestä tuntee yhteyttä muiden kanssa (Saatchi Art.)

Pauwelsin teos *Close Enough* vuodelta 2012 kiteyttää hyvin hänen teostensa tunnuspiirteet. Teoksessa kaksi ihmishahmoa istuu jaetulla penkillä yhdessä, mutta silti yksinään. Jaetusta tilasta huolimatta hahmot ovat omissa oloissaan ja uppoutuneita omiin sisäisiin maailmoihinsa, varsin piittaamattomina toistensa olemassaolosta (kuva 5). Teoksen väri-maailma luo hetkeen hiljaisuuden tuntua ja tyhjä tila kaikkialla ympärillä saa penkillä kyhjättävät hahmot vaikuttamaan orvoilta ja eksyneiltä. Takaseinällä avautuu reitti ulos, mutta kumpikaan hahmoista ei nouse lähteäkseen: on kuin kumpikin hahmoista haluaisi viipyä toistensa seurassa, vaikka yhteys heidän väliltään puuttuukin. Sananvaihdon sijasta kumpikin hahmoista jakaa oman yksinäisyytensä toistensa kanssa. Hahmojen välinen yhteys on lähes olematon, mutta kuten teoksen nimikin vihjaa, ovat he silti toisiaan riittävän lähellä.

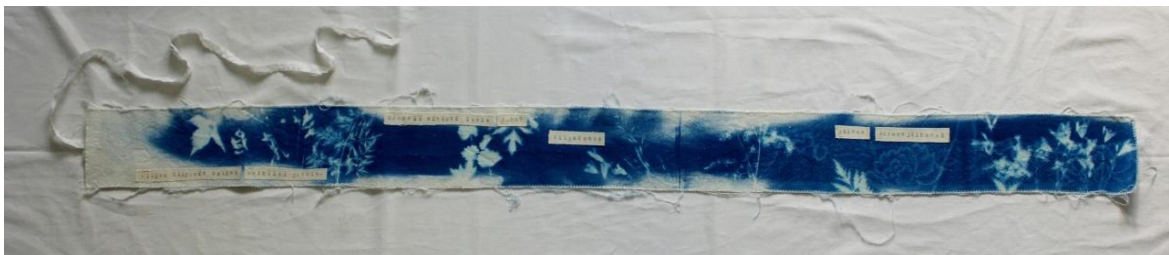
Kuva 5. Marleen Pauwels: Close Enough, 2012, sekatekniikka (Saatchi Art)

4 Oma lähestymistapani

4.1 Oman työskentelyni lähtökohdat

Opinnäytetyöni taiteellinen osio jakautuu kahteen teossarjaan, joista ensimmäinen on 9,5 x 117 senttimetrin kokoisten tekstiilivihkojen sarja, jonka loin hyödyntäen syanotypiaa ja ompelua. Tekstiilivihkoissa valotin syanotypialla puuvillakankaalle valokuvia sekä kasveja kuvaamaan yksinäisyyttä potevan ihmisen mielenmaailmaa ja tunnekokemusta. Toinen teossarja puolestaan koostuu vaatekappaleista, joihin valotin syanotypialla kuvia ja kasveja sekä ompelin niihin tekstiä käsin.

Olin tehnyt vastaavan kaltaisia tekstiiliteoksia syanotypiaa hyödyntäen jo kesällä 2020 opinnäytetyötä silmällä pitäen. Olin jo jonkin aikaa ollut kiinnostunut grafiikan yhdistämisestä tekstiileihin, ja syanotypian hyödyntäminen tuntui mielekkäältä tavalta aloittaa kokeileminen, sillä sen avulla oli mahdollista valottaa kuvia kankaille. Tein kesän aikana kaksi tekstiilivihkon prototyyppiä (kuva 6) ja yksittäisiä seinälle ripustettavia teoksia (kuva 7). Yhdistin lopullisiin teoksiin myös käsin ompelua.

Kuva 6. Tekstiilivihkon prototyyppi kesältä 2020

Kuva 7. Syanotypioita kesältä 2020

Tekstiilien käyttö omassa taiteellisessa työskentelyssäni kiinnostaa minua siksi, että ne ovat eri tavalla kosketeltavissa kuin esimerkiksi grafiikan paperit tai maalaus pohjat. Tekstiileihin liittyy vahvasti tuntoaisti, kosketus: tekstiilit ovat vaatteita, huopia, lakanoita ja pyyhkeitä – asioita, joilla peitämme itsemme ja kehomme. Tekstiilit houkuttavat puoleensa, niitä haluaa koskettaa, ja jo tekstiilejä valmistettaessa ompelijat ovat jatkuvasti kosketuksissa erilaisten kuitujen, laskosten ja ommelten kanssa. Tekstiilit ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa ihmiskehojen kanssa, toisin kuin esimerkiksi paperi.

Toisin kuin tekstiilit, yksinäisyys ei ole mitään sellaista, jota voisi fyysisesti koskettaa: yksinäisyys on kokoelma ajatuksia, tunteita ja muistoja. Vaikka yksinäisyydellä on voimaa kääriä ihminen sisäänsä suuren peiton tavoin, on se silti jotain aineetonta. Siksi tuntui mielenkiintoiselta lähestyä yksinäisyyttä tekstiilien kautta ja antaa sille kosketeltavissa oleva olomuoto ommelten ja kankaan avulla. Tekstiiliteokset antavat yksinäisyydelle materiaalsen muodon: nyt yksinäisyys on jotain sellaista, mitä voi koskettaa, pitää kädessä ja tarkastella. Sen voi kääriä kokoon, sitä voi silittää sormenpäillä tai sen voi rypistää myttyyn.

Sen lisäksi, että syanotypia mahdollisti kuvien siirtämisen kankaalle, päädyin käyttämään sitä teoksissani myös sen värin takia. Yksinäisyys on hiljainen, surumielinen tunne, ja sitä kuvaa mielestäni kaikista parhaiten tummansininen väri: väri, jonka myös syanotypia saa aikaan.

Produktiolleni tärkeitä taiteilijoita olivat brittiläinen Susan Aldworth ja puolalaissyntyinen Beata Wehr. Aldworth on hyödyntänyt omissa teoksissaan sekä syanotypiaa että käsin ompelua ja Wehr puolestaan on tehnyt lukuisia kokoon rullattavia sekatekniikkavihkoja, jotka innoittivat minua tekemään omia tekstiilivihkojani.

Vaate-teosteni esikuvana toimi Aldworthin *Out of the Blue* – installaatio vuodelta 2020, jossa viktoriaanisiin alusvaatteisiin on ommeltu tekstiä käsin ompelemalla (kuva 8). Kyseinen teos käsittelee epilepsiaa ja sen oirekuvien kanssa elämistä: vaatteisiin ommellut tekstit ovat epileptikkojen omia ajatuksia ja kokemuksia sairaudestaan sekä arjesta sen kanssa. Hain Aldworthilta inspiraatiota myös vaatteiden ripustamisen suhteen näyttelyä varten, sillä pidän hänen tavastaan laittaa tekstiiliteoksia esille. Hyvä esimerkki hänen tavastaan ripustaa installaatio esille on *1001 Nights* vuodelta 2017 (kuva 9).

Kuva 8. Susan Aldworth: Out of the Blue, 2020, ompelu tekstiileille (Davison)

Kuva 9. Susan Aldworth: 1001 Nights, 2017, ompelu tekstiileille (Hughes)

Tekstiilivihkojeni esikuvana toimivat Beata Wehrin sekatekniikkavihkot, erityisesti Memoir (2014) ja Error (2014), jotka molemmat ovat kokoon rullattavia käärejä (kuva 10 ja 11).

Beata Wehr

132 *Memoir*, Polish linen, linen thread, ink, scroll, ø1.5", open 3.5"28", ø4cm, open 9x70 cm 2014

Kuva 10. Beata Wehr: *Memoir*, 2014, sekatekniikka (Beatawehr.com)

Kuva 11. Beata Wehr: *Error*, 2014, sekatekniikka (Artist's book gallery)

4.2 Yksinäisyys taskun pohjalla

Produktioni ensimmäinen osa koostui tekstiilivihkoista, joissa pohdin yksinäisen ihmisen elämää ja mielenmaisemaa. Valotin 9,5 x 117 senttimetrin kokoisiin puuvillakaistaleisiin syanotypialla ihmishahmoja sekä kasveja, sillä kasvien lailla yksinäisyyskin voi juurtua kiinni, kasvaa, kuihtua pois tai vallata yhä enemmän tilaa. Tekstiilivihkojen on tarkoitus välittää tuokiokuvia elämästä, jonka ylle yksinäisyys on levittäytynyt rehottavan kasvillisuuden tavoin. Ihmishahmot vihkoissa ovat kasvillisuuden saartamia, he ovat kätperytyneet itseensä ja ovat painaneet kasvonsa piiloon. Yksinäisyys on sekoitus ikävää, häpeää ja kaipausta, ja näitä nimenomaisia tunteita yritän teoksissani kuvata.

Syanotypiaa on mahdollista tehdä luonnonvalossa, mutta koska tein teoksiani talvella, jolloin auringonvaloa ei juurikaan ollut käytettävissä, päädyin tekemään syanotypiavalotukset grafiikan pajan UV-valolla. Työskentelyprosessi alkoi sopivien valokuvien valikoimisesta, niiden printtaamisesta läpinäkyville kalvoille tekstiilivihkoihin sopivassa koossa ja oikean valotusajan löytämisestä. Oli tärkeää löytää valotusaika, joka toistaisi valokuvien sävyt ja yksityiskohdat mahdollisimman hyvin (kuva 12 ja 13). Oikean valotusajan löydyttyä siirryin valottamaan valokuvia ja luonnonkasveja varsinaisiin tekstiilivihkoihini. Olin aiemmin syksyllä poiminut laajan valikoiman luonnonkasveja, joita sommittelin tekstiilivihkoihin valokuvien kanssa.

Kuva 12. Kokeiluja erilaisista valotusajoista

Kuva 13. Valotusaikojen testaamista valokuvien ja kasvien kanssa

Tekstiilivihkojen sommitelmat syntyivät itse valotushetkellä, juurikaan etukäteen suunnittelemana (kuva 14). Määritin ensimmäiseksi valokuvan sijainnin vihkossa, jonka jälkeen täytin lopun tilan kasvillisuudella. Kun olin sommitelmaan tyytyväinen, valokuvasin sen, poistin valokuvat sekä kasvit kankaan päältä, levitin kankaalle syanotypiaväriä ja rakensin purkamani sommitelman uudelleen aiemmin ottamani valokuvan perusteella. Valotusta ajatellen sommitelmat tuli koota peilikuvana, ja sekä valokuvat että luonnonkasvit tuli asettaa suoraan valotuslasille, jonka päälle tekstiilivihko laskettiin viimeisenä (kuva 15). Käytin apuna kohdistuskalvoa. Valotuksen jälkeen tekstiilit tuli pestä syanotypiaan tarkoitetulla pesuaineella, joka keskeytti valotusprosessin ja kiinnitti valotetut kuvat kankaaseen lopullisesti.

Olin ommellut tekstiilivihkojen laidat siksakilla, joka esti vihkojen purkautumisen valotus- ja pesuprosessien aikana. Omalla tavallaan siksak-ommel toimii myös vertauskuvana yksinäisyydelle ja sen piilottelulle: vaikka siksak-ompeleen tarkoitus on estää kangasta purkautumasta, se tekee niin silti – vihkojen reunoilta roikkuu purkautunutta kangasta kuin seittiä tai juuririhmastoja (kuva 16). Samalla tavoin kuin tekstiilivihkoissa käyttämäni kangas onnistuu purkautumaan siksakista huolimatta, voi yksinäisyyskin tulla näkyväksi, vaikka sitä poteva ihminen koettaisikin kätkeä oman yksinäisyytensä ulkopuolisilta: yksinäisyys on sekava mytty irtolankoja, jotka purkautuvat näkyville huolellisista ompeleista huolimatta.

Kuva 14. Valokuvien ja kasvien sommittelua kankaalle ennen valotusta

Kuva 15. Juuri valotettu vihko ja sommitelma peilikuvana kohdistuskalvolla

Kuva 16. Vihkojen purkautuneita reunoja

Ompelin valmiisiin tekstiilivihkoihin nauhat, joiden avulla vihkot on mahdollista kääriä pieniksi rulliksi, jolloin niitä pystyisi kantamaan vaikkapa takin taskun pohjalla muiden huomamatta (kuva 17). Ajatuksena oli se, että vihkon kantaja itse olisi tietoinen taskussaan lepäävästä rullasta samaan tapaan kuin yksinäiset ihmisetkin kulkevat paikasta toiseen tietoisina siitä yksinäisyyden aurasta, joka heidän mukanaan kulkee, vaikka muut eivät sitä näkisikään. Vihko pysyy piilossa taskun pohjalla, kunnes sen kantaja saapuu kotiin: kotona sekä vihko että sen edustama yksinäisyys on turvallista nostaa esiin, rullata auki ja asettaa tarkastelun kohteeksi ilman pelkoa siitä, että yksinäisyys ja siihen liittyvä häpeä tulisivat ilmi ulkopuolisille katseille. Rullalla ollessaan vihkot ovat varsin pieniä, mutta täyteen mittaan avattuna ne vievät huomattavasti enemmän tilaa. Samalla tavalla yksinäisyyskin on jotain sellaista, joka voi aineettomasta olomuodostaan huolimatta paisua suuren suuriin mittasuhteisiin ja vallata yhä enemmän tilaa ihmisen elämästä.

Kuva 17. Tekstiilivihkot rullalla

Opinnäytetyönäyttelyyn tekstiilivihkot asetettiin esille niitä varten rakennetulle pöydälle. Koska tekstiilivihkot ovat ilmiasultaan todella herkkiä ja hienovaraisia, piti niiden esillepanossa olla erityisen huolellinen: pöydän tuli olla sellainen, ettei se veisi huomiota itse vihkoilta vaan päinvastoin tukisi niiden hiljaista kieltä. Pöydän tuli siis olla mahdollisimman siro ja vähäeleinen, jotta vihkot pääsisivät oikeuksiinsa. Näin ollen parhain vaihtoehto oli suunnitella ja rakentaa pöytä itse, jotta sen voisi tehdä tekstiilivihkojen ehdoilla.

Pyrin tuomaan yksinäisyyttä ja siihen liittyvää häpeää esille myös vihkojen esillepanossa näyttelyssä: asetin vihkot pöytätasolle siten, että ne olivat osittain rullalle käärittyjä, käperytyneitä itseensä (kuva 18). Samalla tavoin kuin yksinäinen ihminenkin saattaa päätyä piilottelemaan omaa pahaa oloaan, paljastavat tekstiilivihkotkin itsestään vain pieniä osia kerrallaan tai kätkevät sisältönsä täysin (kuva 19).

Valmiit tekstiilivihkot muodostivat näyttelyyn kuuden vihkon sarjan nimeltään Kirjeitä hiljaisuudesta. Teossarjan nimi kiteyttää mielestäni hyvin tekstiilivihkojen päiväkirjamaisuuden ja korostaa tunnetta siitä, että vihkot todellakin kertovat katsojalle jotain yksinäisen ihmisen elämästä sekä mielenmaisemasta.

Kuva 18. Tekstiilivihkot pöydälle aseteltuina näyttelyssä

Kuva 19. Tekstiilivihkot näyttelyssä, lähikuva

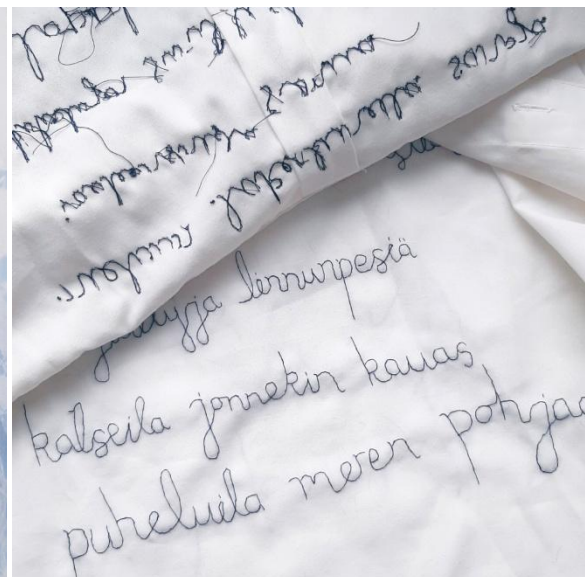
4.3 Yksinäisyys vaatteena

Produktioni toinen osa koostui paidoista. Siinä missä tekstiilivihkot kertovat yksinäisyyden ja siitä aiheutuvan häpeän piilottamisesta, paidat puolestaan kuvaavat sellaista yksinäisyyttä, jota ihminen ei ole onnistunut piilottamaan ulkopuolisilta. Tämän lisäksi paidat kertovat myös häpeästä, joka juontaa juurensa juuri siitä, ettei omaa yksinäisyyttään ole onnistunut kätkemään muilta. Paitojen kuvaamaa yksinäisyyttä ja siitä juontuvaa häpeää ei ole enää mahdollista piilottaa: siinä missä tekstiilivihkot kulkevat kantajansa mukana esimerkiksi taskussa, paidat ovat konkreettisesti kantajansa yllä eikä kokonaista vaatekappaletta näin ollen pysty kätkemään. Yksinäisyys tuntuu leimalta selässä: se tihkuu ulos hihansuista ja roikkuu kiinni paidanhelmassa, kulkee mukana kaikkialle.

Osaan paidoista valotin kasvillisuutta kuvaamaan yksinäisyyden elinkaarta, sen kasvua, kuihtumista ja juurtumista (kuva 20). Osa varten taas valotin ja ompelin kiinni valokuvia, joiden voi ajatella kiteyttävän joitakin yksittäisiä hetkiä yksinäisen ihmisen elämästä: hiljaisia hetkiä ikkunan äärellä, kaipausta muiden seuraan, tuntemuksia siitä että on unohdettu ja yksin (kuva 22). Yhteen paitaan ompelin tekstiä: listan asioista, jotka toimivat vertauskuvina yksinäisyydelle ja sen aiheuttamille tuntemuksille (kuva 21). Paitojen voisi ajatella olevan jonkinlaisia päiväkirjamerkintöjä, ajatuksia, havaintoja ja tuntemuksia yksinäisyyden sävyttämästä arjesta. Sen sijaan, että kaikki edellä mainitut ajatukset ja tunteet pysyisivät muilta salassa kuten tekstiilivihkoissa, ne tulevatkin ulkopuolisten nähtäville paitojen muodossa.

Kuva 20. Kasvillisuutta paidalla

Kuva 21. Ommeltua tekstiä paidalla

Kuva 22. Kuvia ommeltuna paitojen sisäpuolille

Valotusprosessi oli paitojen kohdalla pitkälti samanlainen kuin tekstiilivihkoissa: läpinäkyville kalvoille tulostetuista valokuvista piti ottaa testivalotuksia oikean valotusajan löytämiseksi, ja lopulliset sommitelmat rakentuivat niitä etukäteen juurikaan miettimättä. Olin kerännyt itselleni valikoiman erilaisia vaaleita paitoja, joihin kokeilin erilaisia vaihtoehtoja ja tapoja yhdistää syanotypiaa: osaan valotin kasvillisuutta, osaan valokuvia ja muutamaan paitaan ompelin kiinni erillisiä kangaspaloja, joihin olin tehnyt syanotypiaavalotuksia. Osassa paidoista syanotypiaa on helposti nähtävillä sekä hihoissa että paidanhelmassa, kun taas osassa syanotypia on ikään kuin piilossa paidan sisäpuolella (kuva 23). Syanotypiaavalotusten sijainnit paidoissa kuvaavat yksinäisyyden ja siitä koituvan häpeän näkyyttä: toisinaan yksinäisyys ja sen aiheuttamat tuntemukset ovat vain hädin tuskin nähtävillä, kun taas toisinaan ne piirtyvät esille niin selkeästi, ettei niitä voi olla huomaamatta. Valotin paidat grafiikan pajan UV-valolla samaan tapaan kuin vihkotkin: valotettavat kasvit tai kuvat asetettiin valotuslasille, jonka ylle paita niiden jälkeen laskettiin (kuva 24).

Kuva 23. Valmiita syanotypiapaitoja

Kuva 24. Paita ja kasvit valmiina valotusta varten valotuslasin alla

Opinnäytetyönäyttelyssä paidat ripustettiin kalastajanarulla suoraan katosta siten, että ne pääsivät liikkumaan vapaasti ilmavirtojen mukana. Lisäksi paidat ripustettiin siten, että niiden ympäri pääsi kiertämään ja niitä pystyi katsomaan monesta eri suunnasta. Valolla oli lopullisessa installaatioissa tärkeä merkitys, sillä se korosti paitojen läpikuultavuutta ja mahdollisti niihin valotettujen kuvien näkymisen myös paitojen nurjalle puolelle.

Kuten tekstiilivihkojenkin esillepanossa, halusin myös paitojen näytteille asettelun kerto-
van jotain yksinäisyydestä. Päädyin ripustamaan paidat tekstiilivihkojen läheisyyteen siten, että kolme paitaa muodostaa pienen ryhmän pöydän vasemmalle puolelle, kun taas yksi paidoista on itsekseen pöydän oikealla puolella: se on jätetty yksin muun ryhmän ulkopuolelle (kuva 25).

Kuva 25. Paidat ripustettuna vihkojen yhteyteen

Vaikka tekstiilivihkot ja paidat ovatkin omia itsenäisiä teoskokonaisuuksiaan, halusin koota ne näyttelyä varten yhdeksi installaatioksi. Teosten yhteisen aiheen sekä kuvakielen ansiosta niiden installointi yhdeksi kokonaisuudeksi oli varsin helppoa ja vaivatonta. Lopullisessa installaatiossa teokset tukevat toisiaan ja muodostavat yhtenäisen kokonaisuuden, tarinan. Paidat ovat tasapainoisessa vuorovaikutuksessa pöydälle aseteltujen tekstiilivihkojen kanssa ja kokonaisuuden välillä vallitsee visuaalisesti mielenkiintoinen rytmi. Paitoja ripustettaessa oli tärkeää, että installaation eri osat ovat harmoniassa keskenään. Vaihtelua ja rytmiä saatiin aikaan ripustamalla paitoja eri korkeuksille.

Jokainen neljästä paidasta sai oman nimensä. Nimiksi valikoituivat Se mikä minussa kasvaa ei kasvata kauniita kukkia, Pysähtyneestä ajasta, unohduksesta, Hiljaisuuden syli, hauras ja valkea sekä Syvintä ikävää on hiljaisuuden paino.

5 Yhteenveto

Omissa teoksissani on paljon yhtäläisyyksiä muiden yksinäisyydestä kertovien taideteosten kanssa. Ihmishahmot teoksissani vaikuttavat omiin sisäisiin maailmoihiinsa vajonneilta ja irrallisilta siitä todellisuudesta, joka heitä ympäröi. He ovat kääntäneet kasvonsa pois päin ja jokainen heistä on tilassa yksin, vailla kontakteja ja kosketuspintaa muuhun maailmaan. Hahmot ovat olemuksiltaan sulkeutuneita ja tekstiilivihkoissa ne vievät ainoastaan pienen osan vihkon kokonaispinta-alasta: hahmojen pienuus toimii vertauskuvana sille, miten yksinäisyys saa ihmisen tuntemaan itsensä pieneksi ja mitättömäksi suhteessa omaan lähiympäristöönsä. Paidoissa hahmot ovat osittain piilossa paitojen sisäpuolilla, kätkeytyneitä ulkopuolisilta katseilta: paitojen suojelevat laskokset eristävät kuvien hahmot paitojen ulkopuolisesta maailmasta. Yksinäisyys tulee ilmi myös teosten melankolisesta värimaailmasta, kalpeasta valkoisesta ja erilaisista sinisen sävyistä.

Yksinäisyyteen liitetty häpeä käy ilmi tekstiilivihkojen esitystavasta näyttelyssä: vihkot ovat osittain rullalla ja näin ollen kätkevät osan sisällöstään. Muutama vihkoista on rullalla kokonaan eikä paljasta sisällöstään yhtikäs mitään. Samaan tapaan kuin vihkot kätkevät osan sisällöstään, myös yksinäiset ihmiset pyrkivät kätkemään oman yksinäisyytensä täyden mittakaavan ja välttymään ulkopuolisten tuomitsevilta tai sääliviltä asenteilta. Myös paidoissa olevat ihmishahmot ja niihin ommellut sanat ovat osittain piilossa paitojen sisäpuolilla.

Taiteellisen prosessin myötä sain vahvistusta omalle visuaaliselle tyylilleni ja teosteni estetiikalle. Taidegrafiikan ja tekstiilien yhdistäminen toisiinsa kiinnostaa minua edelleen, ja valmiit opinnäytetyöteokset tarjoavat hyvän pohjan, josta lähteä luomaan uusia kokeiluja grafiikan ja tekstiilien yhteensovittamisesta. Tällä hetkellä tuntuu, että jatkossa tulen tekemään edellä mainittuja tekniikkakokeiluja erityisesti tekstiilivihkojen muodossa. Minua kiehtoo se, miten tekemäni tekstiilivihkot voivat olla samanaikaisesti sekä kaksi- että kolmiulotteisia riippuen niiden esitystavasta sekä siitä, ovatko ne rullattu auki vai kiinni. Tämän lisäksi tekstiilivihkojen koko sekä muotokieli vaikuttavat sopivan tämänhetkiseen taiteelliseen ilmaisuuni varsin hyvin: tuntuu luontevalta jatkaa niiden parissa.

Vaatteiden hyödyntäminen omassa taiteellisessa työskentelyssäni oli minulle täysin uutta, samoin kuin se, että siirryin kaksiulotteisista teoskokonaisuuksista kolmiulotteisen installaation luomiseen. Installaatiokokonaisuuden luominen ja sen kokoaminen näyttelytilaan oli minulle täysin uusi kokemus, joka opetti minulle paljon. Seinälle ripustettavan teoskokonaisuuden sijasta oli kiehtovaa luoda kokonainen pieni tila, jonka sisään katsoja pystyi astumaan.

Installaationa teokset olivat vuorovaikutuksessa ympäröivän tilan kanssa täysin uudella tavalla. Kolmiulotteista installaatiota rakentaessa huomasin tarkkailevani teoksia, niiden valaisua sekä niiden ympärille jäävää tilaa täysin eri tavalla kuin silloin, jos kyseessä olisivat olleet kaksiulotteiset teokset seinällä. Pidin siitä, miten katseeni kehittyi ripustusprosessin myötä, ja kokemus herätti innostuksen luoda installaatiomaisia teoskokonaisuuksia myös jatkossa.

Vaikka teosteni alkuperäinen tarkoitus oli kuvata yksinäisyyttä ja siihen liittyvää häpeää, päätyivät ne loppujen lopuksi kuvaamaan myös jotain muuta: lohtua. Kävi ilmi, että samalla kun teokseni antoivat katsojille tilaisuuden pohtia ja käsitellä omia yksinäisyyden kokemuksiaan, antoivat ne samalla myös tilaisuuden tulla lohdutetuksi kyseisten tuntemusten äärellä. Jatkossa voisin ottaa kyseisen seikan tietoisesti huomioon, mikäli päädyn jatkamaan taiteellista työskentelyä yksinäisyys - teeman parissa. Voisin esimerkiksi toteuttaa teoksia yhdessä yksinäisiksi itsensä luokittelevien ihmisten kanssa, jolloin lopputuloksena syntyisi teoskokonaisuuden lisäksi yhteisöllisyyden tunnetta yksinäisten ihmisten välillä. Loppujen lopuksi yksinäisyydessäkään ei olla yksin.

Lähteet

Artist's book gallery. Viitattu 29.12.2020. Saatavissa <http://gallery.artistsbook.lt/artists-books/beata-wehr-error/>

Beatawehr.com. Viitattu 29.12.2020. Saatavissa <https://www.beatawehr.com/mixed-media-books.html>

Davison, C. 2020. Viitattu 29.12.2020. Saatavissa <https://susanaldworth.com/exhibitions/illuminating-the-self/>

Edwardhopper.net. Viitattu 1.11.2020. Saatavissa <https://www.edwardhopper.net/automat.jsp>

Tiinaheiska.fi. Viitattu 6.3.2021. Saatavissa <https://tiinaheiska.fi/project/grandmothers-house-part-1/>

Honeyman, G. 2017. Eleanorille kuuluu ihan hyvää. Helsinki: WSOY.

Hughes, P. 2017. Viitattu 29.12.2020. Saatavissa <https://susanaldworth.com/exhibitions/the-dark-self-2017/>

Junttila, N. 2018. Kaiken keskellä yksin. Aikuisten yksinäisyydestä. Helsinki: Tammi.

Murphy, J. 2007. Edward Hopper (1882–1967). Heilbrunn Timeline of Art History. New York: The Metropolitan Museum of Art, 2000. Viitattu 1.11.2020. Saatavissa http://www.metmuseum.org/toah/hd/hopp/hd_hopp.htm

Pixels.com. Viitattu 14.2.2021. Saatavissa <https://pixels.com/featured/desolate-chry-roboras.html>

Saatchi Art. Viitattu 6.3.2021. Saatavissa <https://www.saatchiart.com/art/Painting-Close-enough/74255/1453200/view>

Svendsen, L. 2015. Yksinäisyyden filosofia. Jyväskylä: Docendo.

Tiilikainen, E. 2019. Jakamattomat hetket: yksinäisyyden kokemus ja elämänsä. Tallinna: Gaudeamus.

Valjakka, T. 2019. Pikkukaupungin kauneuskuningatar eristäytyi kotiinsa – taiteilija maalasi isoäitinsä tarinan, jossa tuttuus ja outous lomittuvat kuin unessa. Helsingin Sanomat. 31.1.2019. Viitattu 6.3.2021. Saatavissa <https://tiinaheiska.fi/pikkukaupungin-kauneuskuningatar-eristaytyi-kotiinsa-taiteilija-maalasi-isoaitinsa-tarinan-jossa-tuttuus-ja-outous-lomittuvat-kuin-unessa-2/>

Vignettes. Vignettes + Gramma Present 'A Lone'. Viitattu 1.11.2020. Saatavissa <https://vignettes.us/vignettes-gramma-present-a-lone>